

Книгата на проф. Д. Ангелов „Богомилството в България“, претставува, несомнено, една заокружена целина, ако не од гледиште на фактографскиот материјал кој на читателот му се става на располагање, тогаш, секако, од гледиште на интерпретацијата. Благодарейќи на стилот со кој е пишувана и начинот на обработката на изворниот материјал кој во неа се оплодува, студијата на проф. Д. Ангелов зазема значајно место во светската историска наука. Опфаќајќи различни прашања од неизедначена привлечност и разнообразна содржина од историјата на богомилското движење во средновековната бугарска држава, проф. Д. Ангелов ни дава во најголемиот дел од книгата прифатливи решенија со една концепција секогаш присутна во неговите работи од овој вид дека Бугарија во средниот век била центар на богомилското движење и дека имала пресудна улога во појавата и развитокот на неоманихејството на Балканот и во Западна Европа.

Во рамките на проучувањето на неоманихејското движење во средниот век студијата на Д. Ангелов, несомнено, претставува една успешна реконструкција од други аспекти и од други критериуми, отколку што сме обично навикнале. Затоа и вредноста на неговите резултати е импликувана не само од изборот на материјалот, кој подреден тематски претставува целосен дел на еден балкански феномен, туку и од резултатите до кои авторот дошол. Книгата на проф. Д. Ангелов во науката е еден ретко успешен обид во опишувањето и реконструкци-

јата на неоманихејското движење во средновековната бугарска држава и соседните области од едно критичко гледиште врз основа на некакви принципи за одбирање и вреднување на изворниот материјал, кој проф. Д. Ангелов го дели на две групи: на извори со противбогомилска и извори со богомилска содржина (стр. 37—62). Тој точно заклучува дека појавата на богомилството во средновековната бугарска држава претставува еден многу сложен и за науката тешко објаснив историски феномен. Доведувајќи ја појавата на богомилството со сите оние социјални, политички и економски противречности, кои настанале во состав на развитокот на феудализмот и ширењето на христијанството во средновековната бугарска држава, проф. Д. Ангелов точно заклучува дека богомилството од една страна е потомок на христијанската религија со специфична догматика и есхатологија, а од друга социјално и политичко движење на селанството во средновековната бугарска држава. Меѓутоа, проф. Д. Ангелов го заобикољува најважниот факт дека во тоа време основна општествена противуречност, која ја услови појавата на богомилството во средновековната бугарска држава, претставувала спротивноста помеѓу словенското селанство во Македонија и бугарските феудалци. Зашто не треба да се губи од предвид дека границите на бугарската држава, кои од доаѓањето на Бугарите на Балканот постојано се ширеле, особено за сметка на соседните словенски Склавинии во Македонија, не претставувале и етнички граници, на што во бугар-

ската историска наука упорно се инсистирало. Присвојувањето на словенските Склавинии во Македонија кон бугарската држава не донело ниту можело да донесе македонските Словени да ги изгубат своите специфични етнички и народни карактеристики. Затоа наметнувањето на бугарската власт на македонските Словени довело до бројни противречности, кои уште повеќе се зголемувале со јакнењето на феудализмот. Словенското селанство во Македонија, на кого кметовските односи му се наметнати од страна на туѓите феудалци, пристапувало кон богомилското движење барајќи во него спас од феудалниот поредок, кој сè повеќе го притискал. Зашто земјата која во племето не можела да биде никогаш лична сопственост, по феудалното право станала малку по малку лична сопственост на туѓите феудалци, истовремено со деградирањето на слободниот селанец во отроците и паричите. Затоа и главната поткрепа на богомилството ја имало во словенското селанство во Македонија. Со други зборови, дијалектичната спротивност помеѓу експлоататорот и експлоатираните, помеѓу македонските селани и туѓите феудалци ја условија појавата на еретичкото движење, кое во тоа време имало не само религиозни туку и економски, социјални и политички димензии.

Економските услови, несомнено, најмногу влијаеле да биде главна општествена класа зависното словенско селанство во Македонија, која го прифатила и го поткрепила богомилското движење. Тоа го потврдуваат: поширокото Житие на Св. Климент, кој го напишал охридскиот архиепископ Теофилакт и бројните богомилски топоними како Торбачи, Богомили, Кутуѓерци,

Јеремија, Асамати итн. Иако премолчува дека основната општествена противречност, која довела до појавата на богомилството, била помеѓу македонските селани и бугарските феудалци во Македонија, проф. Д. Ангелов е еден од оние ретки бугарски историчари кои сметаат дека Македонија и Тракија биле главни богомилски центри. Оттука произлегува многу проблематичната претпоставка на проф. Д. Ангелов дека Презвитер Козма живеел и дејствувал во североисточна Бугарија (стр. 151). Зашто, ако богомилството, барем во прво време, се ширело само во Македонија и Тракија, областа на Козминото дејствување мора да ја изведува од овој ноторен факт. Тоа индиректно го докажуваат и бројните апокрифи со богомилски и полубогомилски интерпретации кои настанале во Македонија, но сочувани во помлади преписи во редакции на други словенски народи. Во Видувањето на пророкот Исаји се споменува Овче Поле, што убедливо докажува дека Македонија во првата етапа на развитокот на богомилството била истовремено и главен богомилски книжевен центар.

Говорејќи за средновековните богомилски цркви проф. Д. Ангелов не изведува крајни заклучоци врз основа на точните критериуми од кои поаѓа. Тој не подвлекува разлика помеѓу богомилската „бугарска црква“ со умерена дуалистика ориентација од богомилската „мелничка црква“ од Тракија и „драговичката црква“ од Македонија, кои припаѓале на еретичките цркви со построга дуалистичка ориентација. Постоенето на повеќе еретички цркви со различна ориентација во границите на средновековната бу-

гарска држава не е ни малку случајно. Тие ги одразуваат не само етничките разлики помеѓу Бугарите и македонските Словени туку покажуваат дека строгата дуалистичка ориентација на драговичката црква ја одразувала и исклучиво тешката економска положба на македонското селанство, на кого богомилството му дало мистична компензација на сонот за враќање на златниот век кога „земјата ќе биде заедничка (враќање на старата словенска општинска заедница) и каде нема да има ни сиротици ни граници, ни сиромашни ни богати, ни тирани ни робови, ни велики ни мали, ни кралеви ни господа“, како што читаме во еден текст со апокалиптична содржина.

Умерениот дуализам на еретичката „бугарска црква“ покажува дека богомилството меѓу Бугарите не било условено превасходно од економски причини, ниту имало народен и политички карактер, како што било во Македонија. Востанието на комитопулите, а и подоцнежните востанија во Македонија, како што гледаме од Барските анали, имале и политички и верски карактер на сретнички ориентираните „Македонци“.

Најуспешен дел на книгата на проф. Д. Ангелов е одделот за историјата на богомилството (стр. 343—530). Тој го опфаќа, иако неизедна-

чено, развитокот на богомилството не само во средновековната бугарска држава туку и во Византија, Мала Азија, Србија, Босна, Италија, Франција, Русија и Романија. На богомилството во Русија авторот му посветува осум страници (стр. 431—438), додека на богомилството во Босна само една, иако богомилството во Босна имало непосредливо поголемо значење во политичкиот и верскиот живот на средновековните Бошњаци, отколку што имало во Русија. Особено скрпувам внимание на тоа што проф. Д. Ангелов е еден од ретките историчари, кој точно забележал дека богомилството во Босна се проширило од Македонија и дека во некои важни кирилски извори како основач на богомилската „босанска црква“ се споменува македонскиот поп Еремија, еден од блиските соработници и продолжувачи на делото на македонскиот поп Богомил.

Но и покрај сите овие недостатоци и пропусти книгата на проф. Д. Ангелов ни дава потполн преглед во историјата на богомилското движење во средновековната бугарска држава и во соседните области. Со многу нови и единствени решенија таа останува едно од бесценетите дела кои во последно време се појавиле во светската научна литература.

Д. Драг.